

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет –
Одсек за српску књижевност, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura1338031M

УДК 316.72:316.42

821.09:316.324.8

оригиналан научни рад

ФРАГМЕНТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И КЊИЖЕВНОСТ

Сажетак: *Полазећи од покушаја да представи садашње стање појма глобализације, рад се креће двема различитим линијама које проматрају глобализацију и њен однос према култури и књижевности - из књижевне, а затим и економске перспективе. Широко заступљена теза да је савремена књижевност попримила улоге робе која учествује у тржишној утакмици, проверава се смештањем књижевности у неке од основних стратегија глобализације виђене из перспективе економиста. Однос књижевности и глобализације, одређен синтаagmaма глобализација књижевности, глобална књижевност и књижевност глобализације представља глобализацијско-фрагментарни одговор на сложено питање њихових односа, које се овим радом свакако не исцрпљује, као што ни глобализација ни књижевност не остављају утисак слабљења својих преображаја.*

Кључне речи: *глобализација, књижевност, фрагментизација, хомогенизација*

Глобализација је вишезначни и отворени појам којим покушавамо да именујемо непрестано измичуће и противречне феномене, који се одигравају са већим или мањим интензитетом после Другог светског рата.¹ Њене споре али видљиве промене, како у самим својим захтевима тако и у свету ка коме су ти захтеви упућени, додатно су фрагментизовале

¹ Рад је настао у оквиру пројекта „Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности“ (178005) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

свет делећи га на добитнике и губитнике, оне са надом и оне без ње.

Реч је о јединственом појму који тежи свеобухватности и света и његових значења, а чини се да постиже супротно од тога. Једино стабилно у говору о глобализацији је непрекидни захтев да се о њој мисли: било да се прихвата или одбацује њено постојање, да се њено рађање помера ка све даљој прошлости или се тек очекује у будућности, да се глобализација промовише и обећава или се доживљава као кошмар од кога се бежи и по цену оружаног супротстављања. Судбина појма глобализација је јединствена: своју раширеност дугује самом себи, а неразумевање (немогућност разумевања?) – сваком покушају сагледавања њених значења и последица. Појам који се тиче свих и свега, и који би зато морао да интересује читав свет, без обзира да ли му се придаје вредност побољшања услова живота или се види управо као препрека ка бољем животу, растаче се у метафорама размишљања, као и у емпиријским анализа економиста.

У безбројним текстовима о глобализацији који су писани са позиција најразличитијих знања, најчешће се понавља мисао да је глобализација присутна већ дуже време, али да свој интензитет појачава у условима после Другог светског рата, а максимализује га после пада Берлинског зида; као и да је реч о процесу који обухвата целокупни живот појединца и заједнице: од економије до културе, од односа према прошлости до начина на који ће живот бити обликован у будућности.

Данас сваки говор о глобализацији, настајао он из позиција хиперглобалиста, скептика или трансформациониста² укључује – антиглобалисте, односно антиглобалистичке покрете њоме и омогућене. Не само да се антиглобалисти појављују на сусретима политичара који представљају најмоћније економије света као и оне који су историјском случајношћу ту,³ већ се чини да и сваки говор о глобализацији, без обзира да ли је заговара, критикује, тежи њеном преобликовању или

2 Калуђеровић Ж., Поимање глобализације, *Филозофска истраживања* бр. 113, Загреб 2009, стр. 19. Калуђеровић се ослања на утицајну каталогизацију ставова према глобализацији Д. Хелда (Held D., McGrew A., Goldblatt D. i Perraton J., *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Stanford 1999).

3 Г-7 чине Сједињене Америчке Државе, Јапан, Немачка, Канада, Италија, Француска и Уједињено Краљевство. „Данас се Г-7 типично сусреће заједно са Русијом (Г-8). Ових седам земаља више нису седам највећих привреда у свету. Чланство у Г-7, исто као стално чланство у Савету безбедности УН, делом је ствар историјске случајности.” Стиглиц Ц. Е., *Противречности глобализације*, Београд 2004, стр. 28.

покушава да о њој говори из архимедовске позиције, подразумева и говор антиглобалиста. Тако и појмовник глобализације у књизи *Аспекти глобализације* почиње одредницом „Антиглобалистички покрет“, а завршава „кратким увидом у будућност глобализације“, уз напомену да „бити прогнозер (академским језиком речено: футуролог) незахвалан је, интелектуално скуп и заправо гадан посао, који је научник неспреман да ради, а спреман је да рад препусти књижевницима и астролозима“⁴.

Али ни укључивање књижевника у расправу о глобализацији, у покушај да се о њој нешто сазна и да се предвиди њено кретање у будућности, посебно кад је реч о култури, не може без оспоравања: Алесандро Барико (Alessandro Baricco) каже да су после његових текстова о глобализацији у листу *Република* почела да стижу „веома жестока и прилично презрива“ писма у којима читаоци замерају „што им тамо неки писац придикује о нечему што нема никакве везе с његовим занимањем“⁵. Чији је онда задатак да нам објасни глобализацију и њен даљи развој, ако до њега дође? Да ли би сама глобализација могла да говори о себи или је немогућност консензуса о глобализацији управо оно што она промовише као своје самодефинисање: док нема консензуса, све је могуће, па и сама глобализација.

Барико у покушају писца да пише о глобализацији види бар две предности: прва је могућност да буде јаснији од професора и министра финансија, а друга „управо због тога што његов посао нема никакве везе с проблемом, бар теоретски, може да га посматра са одстојања, а да предрасуде и различити интереси немају неки утицај на њега“⁶. Бариков текст о глобализацији карактеришу два аспекта, од којих је први (фрагментизација садашњег стања глобализације – глобализација присутна једино у фрагментима свог деловања) мање видљив, док је онај други (будућност уметности и културе захваћене глобализацијом) уочљивији и прецизније изражен.

Барикова „мала књига о глобализацији“ прихвата фрагментизацију текста као своје начело структурирања („Bonus tracks“ у оквиру сваког од делова књиге). Наравно фрагмент није нужно „мали“ – искуство кратке приче, неретко

4 Петровић В., Глобализација и будућност – над књигом *Припрема за XXI век* Пола Кенедија, у: *Аспекти глобализације*, приредили Пантелић И. и др., 28. јануар 2013, www.bos.rs/materijali/aspekti.pdf

5 Барико А., *Next. Мала књига о глобализацији и свету будућности*, Београд 2002, стр. 8.

6 Исто, стр. 9.

називане и „романом на длану“ сведочи о томе – па се не може ни тврдити да је Бариково виђење глобализације погрешно јер није свеобухватно – пре би се рекло да је оно нужно и једино могуће јер је његов принцип готово хомеопатски: на слично се одговара сличним – на фрагменте глобализације фрагментима мишљења.

Барико сведочи да људи не знају да одговоре на питање „Шта је глобализација?“ али знају да наведу примере (Кока-кола, Најк и Марлборо су присутни свуда на свету; куповина акција је могућа на свим берзама света; тибетански монаси су повезани интернетом; аутомобил је састављен од делова који су направљени на различитим континентима, преко интернета се може купити све; сви људи на свету су гледали последњи Спилбергов филм).⁷ После позива читаоцима да и сами пронађу примере, Барико доказује да је сваки од примера лоше изабран (Индијац попије 4 флашице Кока-коле годишње; либерализација берзи није доследна; монаси на Тибету не користе интернет... Спилберг, Мадона и Мајкл Џордан представљају примере културног колонијализма). У ређању примера за глобализацију, Барико препознаје разроконост Запада која „нас наводи да видимо симптоме само оне болести коју желимо да откријемо, а друге не“⁸. Дакле људима су доступни примери, фрагменти глобализације, док целина, коју би морала да заступа глобализација, измиче. Реч „глобализација“ и мит о њој ствара новац: „глобализација је замишљени приказ који се заснива на идеји да се новцу изгради најпространије могуће игралиште“⁹. Пространо игралиште глобализације ствара крупни капитал, док шефови држава чланица Г-8 представљају рекламу, они су посведочење глобализације јер шире оптимизам, веру у будућност и добре намере. Протести антиглобалиста, даље закључује Барико, нису зауставили глобализацију већ бојкотују њену рекламну кампању. Примери рада глобализације постали су замена за њено појмовно обликовање. Са друге стране идеје глобализације налазе се „слободне зоне“ у којима се „производња и трговина минимално опорезују, синдикати немају никакав значај, заштита животне средине није никакав проблем“ и, каже Барико, у којима живи 27 милиона људи далеко од очију Запада.¹⁰ Примери и изоловане „слободне зоне“ су и даље фрагменти света који хране мит о глобализацији. Рекламна кампања глобализације је далеко тоталнија (тоталитарнија?) иако се у њеној репрезентацији

7 Исто, стр. 12.

8 Исто, стр. 20.

9 Исто, стр. 27.

10 Исто, стр. 34.

јављају сметње у облику (не)занемаривих покрета антиглобалиста. И као свака кампања, и ова позива на преобликовање човека: прихватањем производа прихвата се и другачији начин понашања, јер се нови производ промовише не само због своје употребне вредности већ и зато јер мења емоционални, етички и културни положај човека у свету.

Барико подсећа да је Емил Зола (Émile Zola) пре много година у *Жерминалу* представио живот рудара, а да данас новинске репортаже „о фабрикама у Трећем свету приказују потпуно исте страхоте“¹¹. Барико у својим размишљањима тако долази до „два баука глобализације: свемоћ великих светских марки и културна уравниловка“¹². Заједно са Барикоом долазимо до тачке која и нас првенствено интересује: како данас изгледа културна уравниловка и каква је улога, положај и значај књижевности у глобализацијским процесима.

Одобравајући да је вероватно истинита тврдња да глобализација ствара монокултурни свет који се згушњава на доњој граници осредњости, Барико размишља о Холивуду као данашњем Хомеру (својствено им је да у световима које су створили нема места за многе људе), али и о једном од ранијих периода културне глобализације која је „присилила уметност целог Запада да буде искључиво религиозна уметност, у потпуности искључивши стварни живот из њене тематике“ а ипак је створила „стотине ремек-дела и векове процвата уметности“¹³. Ипак Барико, иако подсећа на ранија искуства уметности у периодима једне другачије глобализације, каже да не треба „оберучке прихватити став да ће глобализација довести целу планету до отужне културне глаzure једнаке за све“ већ да је „вероватније да ће последица бити пачворк многобројних апсурдности“¹⁴. Ако је хомогенизација уметности и културе, уравниловка схваћена као неоправдано изједначавање, претња коју доноси и остварује глобализација, њен производ биће диференцијација (тај утешни антоним уравниловке) апсурдности која је и сама апсурдна.

Пренето на поље књижевности, може се рећи да и ако је могућа књижевност са укусом Кока-коле, књижевност која би имала исти укус за све на планети, неће престати да се ствара ни књижевност као резултат тежње за диференцијацијом од глобално заједничког укуса – обиље таквих тежњи водиће ка многобројним апсурдностима, али и ка, не смео

11 Исто, стр. 38.

12 Исто, стр. 42.

13 Исто, стр. 51.

14 Исто, стр. 84-85.

сумњати у то, делима која можда баш ту апсурдност препознају и демантирају.

Хомогенизација књижевности је немогућа без књижевног дела коме се одређује статус робе. Културна хомогенизација полази од подједнако широко и прихваћене и оспораване идеје да је књижевно дело постало роба, тако да се са правом можемо питати колики је проценат учешћа књижевне економије у бруто националном производу (БНП) у развијеним, а колико у неразвијеним земљама или земљама у развоју, односно да ли би се то учешће повећало прихватањем захтева хомогенизације тамо где је забележено њено мање учешће. Фредерик Џејмсон (Frederic Jameson) у свом утицајном тексту „Постмодернизам или културна логика касног капитализма“ каже да се догодило „да је естетска производња данас постала интегрирана у робну производњу опћенито“, и да економска журба произвођења све необичнијих добара „сада придаје естетској иновацији и експериментирању све битнију структуралну функцију и позицију“¹⁵. На почетку 80-их година 20. века, Џејмсон примећује експлозију модерне књижевности у много раздвојених индивидуалних стилова која је праћена „језичким распадом самог друштвеног живота до тачке на којој је пала и сама норма, сведена на неутралан и постварен медијски говор [...], који затим и сам постаје само још једним идиолектом међу многима“¹⁶. За разлику од буржоаског друштва у коме су идеје владајуће класе биле доминантне, „данашње се развијене капиталистичке земље налазе у пољу стилистичке и дискурзивне хетерогености без норме“¹⁷. Џејмсон верује да „безлични господари обликују економске стратегије које сапињу наше егзистенције“ (глобализација?), али и да им „више не треба (или од сада нису кадри) да наметну свој говор; постлитерарност касног капиталистичког свијета не одражава само одсутност икаквог крупног колективног пројекта, већ такођер и изгубљеност самог старог националног језика“¹⁸. Ови ставови суочени са данашњим степеном глобализације изгледају оптимистично: глобализација је најчешће нападана, као што Барико каже, јер шири баук свемоћи светских марки и баук културне хомогенизације – колективни пројекат, најчешће схватан као национални пројекат на

15 Џејмсон Ф., Постмодернизам или културна логика касног капитализма, у: *Постмодерна. Нова епоха или заблуда*, уредили Кувачић И. и Флего Г., Загреб 1988, стр. 191. Иако је овај текст настао 1984. године, и данас је важно враћати му се.

16 Исто, стр. 200.

17 Исто, стр. 201.

18 Исто.

плану политике и пројекат „велике приче“ у књижевности данас делује безначајно наспрам пројекта глобализације. Безлични господари наших егзистенција нису само свемоћне робне марке, оне представљају само фрагменте политике финансијских институција какве су ММФ, Светска банка или Светска трговинска организација. Увереност да није потребно или да је немогуће промовисати говор идеологије данас је готово немогућа, а стилистичка и дискурзивна хетерогеност све је чешће изложена притисцима а тиме и нестајању. Дубравка Угрешић, на пример, тврди да се сва новост савременог романа налази „у његовој регресији, у примитивизацији структуре приповиједања, карактеризацији ликова и ситуација“ и да „илузију динамике, виталности и бујности савременог романа на интернационалном тржишту одржава једино – географија. Једном ће такав роман доћи из Турске, други пут из Пакистана, трећи пут из Француске, четврти пут из Јапана“¹⁹. Дакле хетерогеност је замењена хомогеношћу, низом апсурдности које не увиђају једино писци као Дубравака Угрешић или Алесандро Барико, већ и економисти који су позванији, бар би у то поверовали читаоци Барикоових текстова у *Републици*, да говоре о глобализацији. Али да ли економисти кад говоре о глобализацији говоре и о књижевности?

Џозеф Стиглиц (Joseph E. Stiglitz), водећи економиста администрације Била Клинтона од 1993. године и главни економиста Светске банке од 1997. до 2000. године, у својој књизи *Противречности глобализације* глобализацију одређује као уклањање баријера слободној трговини и чвршћу интеграцију националних економија.²⁰ Стиглиц је уверен да глобализација може да донесе добробит свима, посебно сиромашнима, ако се на радикалан начин промени досадашња пракса управљања њоме, а коју је карактерисало прихватање идеологије од стране оних који би морали да се баве науком, приликом одређивања правца конкретне политике. Говорећи о глобализацији као о феномену који по себи није ни добар ни лош, Стиглиц издваја добре (смањује осећање изолованости, пружа већи приступ знању, омогућила је Међународни уговор о нагазним минама, опростени су дугови неким од најсиромашнијих земаља, успех Источне Азије је чињеница, побољшани су здравствени услови многих људи, настало је активније глобално цивилно друштво...) и лоше (расте број сиромашних, очигледно је лицемерје западних земаља, намећу се исте политике за све, постоји оправдана бојазан од претње културном идентитету,

19 Угрешић Д., *Напад на минибар*, Београд 2010, стр. 383-384.

20 Стиглиц Ј., нав. дело, стр. 9.

земље у транзицији су осиромашене бескруполозном пљачком, поткопавање демократије и општа несигурност су све присутнији...) стране досадашње глобализације. Стиглић је очигледно најближи нашем проблему кад говори о напади-ма на глобализацију јер се верује да она „поткопава традиционалне вредности“²¹. Управљање глобализацијом не води рачуна о претњи „културном идентитету и вредностима“²². Стиглић излаз види у постепенијем приступу који би спречио да „традиционалне институције и вредности, уместо да буду разорене, могу да се адаптирају и да реагују на те нове изазове“²³.

Глобализација је заострила питање културног идентитета. Фредерик Џејмсон је увидео да је „голема пролиферација друштвених кодова у професионалне и дисциплинарне жаргоне, али и у ознаке афирмације припадности етносу, сполу, раси, религији и класној фракцији“²⁴ постала политички феномен. Пролиферисани различити идентитети често присвајају књижевност као поље на коме ће се афирмисати и то неретко супротстављањем разликом. Таква улога књижевности није нова, нов је интензитет и обим старих, а репрезентованих као нових разлика, као и стварање ситуације у којој зарађени идентитети бескомпромисно теже улози крвног и пожељног идентитета испод кога не би било ни једног другог. Разлика је у досезању моћи, покушају да се одређени идентитет наметне као норма, а у таквој утакмици идентитета очекивано је губљење и индивидуалности књижевног текста: ограничен број групних стилова одржава стање агона, али не и полиморфности и полифоности, дијалогичности и дијалектичности, на крају и преговора: књижевно дело се све чешће доживљава као заступник идентитета и зато полази из његове стабилизоване идеологије да би до ње и стигло, притоме не остављајући места било каквој сумњи. Глобализација је свакако допринела агону идентитета у књижевности и зато јер, како каже Стиглић, не води довољно рачуна о традиционалним вредностима, нарочито у оним друштвима која се истовремено са транзицијом из социјалистичке „планске привреде“ ка тржишној крећу и ка поновном проналажењу културе и традиције коју желе да одреде као своју трајну ознаку. Стиглић би рекао да су конфликти стварни и „до извесне мере неизбежни“²⁵.

21 Исто, стр. 256.

22 Исто.

23 Исто.

24 Џејмсон Ф., нав. дело, стр. 200.

25 Стиглић Ц., нав. дело.

Колико се књижевности тичу процеси које доноси глобализација? Ако у Стиглицова разматрања глобализације укључимо књижевност можда и дођемо до могућих одговора на овако широко формулисано питање. Наравно да је наш захтев фрагментаран, али, поновимо то, не и нужно погрешан. Питања као што су: Да ли тржишни фундаментализам, наметнут глобализацијом земљама у развоју и сиромашним земљама, а одбачен у високо развијеним, утиче на књижевност? или Какве последице по књижевност има пад Берлинског зида после кога је глобализација убрзана? – у великој мери одређују путеве књижевности данас.

Стиглиц тврди да су политике ММФ-а подбациле јер нису дозвољавале интервенцију државе на тржишту како би се сви довели у бољи положај. Да ли се од државе данас може очекивати интервенција на пољу књижевности, а да она није праћена идеолошким захтевом? Да ли би та интервенција била ослобођена захтева за одређеном поетиком или не? Ако би држава интервенисала обезбеђујући писцима материјалне услове живота и стварања, према којим критеријумима би то чинила? Не би ли онда писци из елементарне захвалности скретали поглед од живота рудара? Радикалан пример искуства руске књижевности током трајања социјализма довољан је да покаже колико далеко интервенција државе у књижевности може да оде: „тоталитарна власт у Русији била је и власт речи“²⁶. Ако се са једне стране налази држава, немоћна да током сусрета са глобализацијом брине о уметности и књижевности осим са циљем да промовише идеолошке механизме који узвраћају њеним промовисањем, са друге стране су различити страни фондови који се доживљавају као потенцијална опасност за националну културу (ако су ММФ и Светска банка промотери глобализације, фондови намењени књижевности доживљавају се као промотери глобализације).

Под притиском глобализације, сиромашне земље елиминису трговинске баријере (развијене земље их лицемерно задржавају) – на тај начин себе лишвају „очајнички потребног извозног дохотка“²⁷. Сличне баријере се постављају и пред књижевност: „све европске нације познају Бајрона, али је тешко замислити да Британци упознају Прешерна. Међусобни утицаји би морали да буду реципрочни, али то није случај“²⁸. Стиглиц глобализацију види као чвршћу

26 Берг М., *Литературократија*, Београд 2011, стр. 35.

27 Стиглиц Џ., нав. дело, стр. 20.

28 Голеш Кауцић М., *Slovenian Folk Culture between National Identity and European Integration Processes*, *Народна уметност* 46/1, Загреб 2009, стр. 39.

интеграцију „земаља и народа света до које долази огромним смањивањем трошкова транспорта и комуникација, као и рушењем вештачких баријера за проток робе, услуга, капитала, знања и (у мањој мери) људи преко граница“²⁹. Очигледно је да у „чвршћој интеграцији“ лошије пролазе мање развијене државе и да није очекивано да ће културна и књижевна размена бити равноправна. Интернет свакако доприноси смањивању трошкова комуникације, повећању њене брзине, али и ствара медијски простор за књижевност и то у таквој мери да пред књижевност, као и науку о њој, поставља нове изазове. У данашњим условима „традиционалне компаративне методе књижевности почињу заказивати“ када захваљујући интернету „све књижевности могу бити контактне“³⁰. Гордана Ткалец каже да у новом контексту расте занимање за мале књижевности, мање познате ауторе као и за савремену књижевност, али и да интеркултуралност, посебно распрострањена на интернету, која се „сматрала готово синонимом за глобализацију, она сада постаје и њезин могући опонент“³¹ јер и даље политичка и културна историја стварају снажније везе од интернета.

У својим анализама глобализације, Стиглиц говори о потреби насталој после Другог светског рата да се колективно делује на глобалном нивоу у случају кризе (то је разлог настанка ММФ-а), о политици ММФ-а да једнаке мере веже за све, о томе да ограничена конкуренција и несавршена информисаност не могу довести до складног тржишног система, да брзе промене доводе у питање традиционалне ауторитете и односе као и да високе каматне стопе производе још већу рецесију и на тај начин избацују капитал из земље. Данашњи положај књижевности из перспективе Стиглицових анализа могао би да изгледа као непромењен кроз читав 20. век: Нобелова награда за књижевност би заузела место ММФ-а, једнаке мере за све могу бити бар двоструко схваћене као поетика једне епохе или као књижевност са укусом Кока-коле, улогу ограничене конкуренције и несавршене информисаности имали би писци, критичари, наставници књижевности са својим петрифицираним доживљајима и интерпретацијским навикама, брзе промене (тако слављене у ранијим епохама!) данас су све ређе, а и кад се десе не прихватају се брзо, каматне стопе у књижевности расту са пристајањем на идеолошке захтеве – књижевност губи на вредности, а њен „капитал“ се троши ако и не одлази као

29 Стиглиц Ц., нав. дело, стр. 23.

30 Ткалец Г., Примјењивост теорије рецепције на медиј интернета, *Флуменска* 2, Ријека 2010, стр. 76.

31 Исто, стр. 75.

писац-егзилант да би убрзо спознао да и у другом фрагменту света није другачије, како данас тако и одувек. Глобализација заговара приватизацију владиних монопола и транспарентност институција – у књижевности су итекако чести сукоби са поетикама „државних писаца“ који монополизују читалачко тржиште, као што се неретко књижевне награде, од Нобелове до оних које додељују кућни савети, које утичу на боље позиционирање писца на тржишту, оптужују за нетранспарентне процесе одлучивања и подложност многобројним утицајима: „буразерски капитализам“ ствара и „буразерску књижевност“.

На први поглед став да књижевност одувек успоставља односе са глобализацијом може изгледати необично и претерано. Међутим тај однос одређују бар три синтагме у којима се сусрећу књижевност и глобализација: глобализација књижевности, глобална књижевност и књижевност глобализације.

Глобализација књижевности не започиње Гутенберговим открићем и не завршава се интернетом који презузима примат у комуникацији, већ настаје усменим преношењем књижевног дела и не завршава јер не може да исцрпи своје могућности. Откриће писмености, штампе и интернета само убрзавају преношење. Памћењем, кретањем, а онда и превођењем, књижевност се глобализовала. Данас се може говорити о глобализацији првих каменних алата, као и утицају гуме и пластике на глобализацију (незаобилазни су у преношењу информација).³² Глобализација књижевности, зашто не и сама књижевност, може се посматрати и као прва информатичка револуција, револуција ослобођења императива дословности и истинитости (мада, неретко ће се књижевности приписивати и виши степен истинитости од оног који пружају науке).

Подсећање на искуство развоја штампе донекле може да се поистовети са развојем интернета. Глобализацију штампе, посебно у Кини а касније и у Европи, пратиле су многобројне забране и ограничења – владарима, а врло брзо и цркви, постало је одмах јасно колико је лакше преношење текстова опасно. Гутенбергово откриће је праћено индексима забрањених књига који се стварају са посебном посвећеношћу (римска инквизиција свој попис из 1557. године непрестано ће допуњавати, шпанска инквизиција ствара индексе од 1559. до 1790. године, колонијалне силе посебно воде рачуна о штампи у колонијама, Марија Терезија 1753. ствара

32 Чатић И., Рујнић-Сокеле М. и Караванић И., Глобализација првих каменних алата и обрадба полимера, *Полимери* 31, Загреб 2010, стр. 22-26.

посебну цензорску комисију, социјалдемократске књиге су на листи у Берлину 1886. године, искуства 20. века не заостају...) Ако је интересовање за бржом производњом текста порасло у средњем веку „нарочито због потребе градова и бирократије за архивом и документима“³³, глобализација интернета би данас могла да делује као крајња тачка преносивог текста и архивирања. Али архиве на интернету често делују више неприступачне него отворене: захтева се плаћање, припадност академској заједници која би платила за своје чланове, забране приступа које неке земље спровode са циљем да се заштите од лоших утицаја, заштита ауторских права – само су неки од фактора који ограничавају приступ, поред културне и политичке историје који тај приступ чине селективним. Ако говоримо о књижевности, утопија читавог света као публике, ако је некад и постојала, данас нестаје, јер је званично одобрење цензора (*imprimatur*) замењено местом читаоца на страни добитника глобализације. Улогу некадашњих кријумчара књига данас на себе преузимају подједнако храбри ентузијастички који стварају платформе за бесплатно преузимање књига.

Књижевно дело и његов творац потајно сањају утопијски сан да постану глобално раширени као и прихваћени. Дело тежи да освоји време и простор, да буде трајно у сваком времену и простору. Потајни сан књижевног дела је накратко своју реалност пронашао у глобализацији која обећава да може компресовати и време и простор. Глобална књижевност није искључиво данашњи одговор на питања светске књижевности, његова замена у духу времена, одговор на наивна питања студената светске књижевности зашто, на пример, на многобројним курсевима не читају дела настала у Бразилу или Јапану. Глобална књижевност је тежња која се не признаје осим кад се остварају у трећој синтагми сусрета књижевности и глобализације – у књижевности глобализације.

Глобализација се може наметнути као кључни идејни елемент једне нормативне поетике, која не би остављала места за милионе људи у књижевности глобализације. Књижевност није „обавезно оплемењујућа и *нужно* хуманизујућа активност [подвукла Д.П.]“ – могуће је пронаћи много примера који сведоче о томе као и о „нераскидивој повезаности књижевности, империјалистичке идеологије и канонизујуће књижевне критике“³⁴, али и методологија проучавања

33 Лендис Д., *Богатство и сиромаштво нација*, Београд 2004, стр. 69.

34 Петковић Д., „Кариме, изабран си због своје аутентичности, а не због искуства“: фабриковање аутентичности Другог, неколико примера, у:

књижевности које су постављене на оптуженичку клупу као помагачи глобализације и њене књижевности. Књижевност као и њене дисциплине се нападају као дисциплинујуће, омогућене тек глобализацијом која традиционалне националне културе сусрећу са Другим. Свест о понижењу, маргинализованости и дискурзивном онемогућавању отпора дехуманизујућим праксама дошла је из искуства Другог да би, кад је прихваћена, била враћена Другом као доказ непризнавања пролиферације идентитета. Свеобухватним појмом, разумевано стање фрагментарног света произвело је књижевности које, одрицањем укуса који би се допао читавом свету, рачунају на публику која очекује да ће добити жељени укус идентитета, књижевности које одбијањем изједначавања са робом свој капитал не умножавају само на симболичким плановима потврђивања идентитета, већ и у много опипљивијим валутама: спознаја да је глобална књижевност сан замењена је глобализацијом ограниченог домета – фрагментарном глобализацијом подједнако снажних хомогенизујућих ефеката.

Барико на крају својих текстова о глобализацији, пре фрагментарних *bonus tracks* каже да је глобализација сиви сан менаџера и банкара: „у извесном смислу реч је о томе како треба да почнемо да сањамо тај сан уместо њих, и да га остварујемо“³⁵. У остваривању тог глобалног сна, књижевност са својим неисцрпним могућностима, могла би да одигра пресудну улогу.

ЛИТЕРАТУРА:

Барико А., *Next. Мала књига о глобализацији и свету будућности*, Београд 2002.

Берг М., *Литературократија*, Београд 2011.

Чатић И., Рујнић-Сокеле М. и Караванић И., Глобализација првих камених алата и обрадба полимера, *Полимери 31*, Загреб 2010, стр. 22-26.

Голеж Каучић М., Slovenian Folk Culture between National Identity and European Integration Processes, *Народна уметност 46/1*, Загреб 2009, стр. 33-49.

Џејмсон Ф., Постмодернизам или културна логика касног капитализма, у: *Постмодерна. Нова епоха или заблуда*, уредили Кувачић И. и Флего Г., Загреб 1988, стр. 174-232.

Језик, књижевност, глобализација, приредиле Лопичић В. и Мишић-Илић Б., Ниш 2008, стр. 503.

35 Барико А., *Next. Мала књига о глобализацији и свету будућности*, Београд 2002, стр. 56-57.

Калуђеровић Ж., Поимање глобализације, *Филозофска истраживања* бр. 113, Загреб 2009, стр. 15-29.

Лендис Д., *Богатство и сиромаштво нација*, Београд 2004.

Петковић Д., „Кариме, изабран си због своје аутентичности, а не због искуства“: фабриковање аутентичности Другог, неколико примера, у: *Језик, књижевност, глобализација*, приредиле Лопичић В. и Мишић Илић Б., Ниш 2008, стр. 497-515.

Петровић В., Глобализација и будућност – над књигом *Припрема за XXI век* Пола Кенедија, у: *Аспекти глобализације*, приредили Пантелић И. и др., 28. јануар 2013, www.bos.rs/materijali/aspekti.pdf.

Стиглић Џ.Е., *Противречности глобализације*, Београд 2004.

Ткалец Г., Примјењивост теорије рецепције на медиј интернета, *Флуминенциа* 2, Ријека 2010, стр. 69-81.

Угрешкић Д., *Напад на минибар*, Београд 2010.

Željko Milanović
University in Novi Sad, Faculty of Philosophy -
Serbian Literature Department, Novi Sad

FRAGMENTS OF GLOBALIZATION AND LITERATURE

Abstract

In an attempt to reconsider the current position of the notion of globalization, the paper takes two different directions in observing globalization and its relation to culture and literature, from a literary and then an economic aspect. The often heard postulate that contemporary literature has assumed the features of a commodity taking part in market competition is tested by placing literature in some of the main globalization strategies from the point of view of economists. The inter-relation of literature and globalization determined by syntagms such as globalization of literature, global literature and literature of globalization is a globalization-fragmentary response to a complex issue of their inter-relations, which is by no means exhausted in this paper, just as neither globalization nor literature gives an impression of waning in transformation.

Key words: *globalization, literature, fragmentation, homogenization*